

VEFATININ 40. YILINDA MEHMET KAPLAN'I HATIRLAMAK

Abdullah Uçman

■ Ben Mehmet Kaplan hocayı ilk defa 1968-1969 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü talebesi olarak tanıdım. Hoca derslerine zamanında girer, kolundaki saati çıkarıp kürsüye koyar; işleyeceği konuyla ilgili önceden hazırlamış olduğu küçük bir not defterini önüne açar ama irticalen, talebenin not tutabileceği bir tempoda dersini anlatır; konunun gerektirdiği durumlarda tahtaya bir şekil çizer veya notlar yazar; tam saatinde dersini bitirir ve kürsü üzerindeki saatıyla not defterini alıp dersahnedenden çıkardı.

Sonraki yıllarda yani hocanın asistanı olduktan sonra hocayı daha yakından tanıdım. Ben o sırada Fatih'te oturuyordum; hocanın sabahları fakülteye gelişinden önce Necat Birinci ile birlikte, müstahdeme hocanın odasını açtırır, masasını sildirir ve hocanın gelmesini beklerdik. Hoca, genellikle aynı apartmanda oturan Zeynep Kerman Hanım'ın kullandığı Murat 124 marka arabayla fakülteye gelir, biz hocanın elini öptükten sonra hoca kendisine kahve bize çay söyler; hoca kahvesini, biz de çaylarımızı içerken, gece okuduğu bir kitap veya makaleden söz eder ve bize *"Sen şu konuda, sen de şöyle bir konuda çalışma yapabilirsin."* diye yol gösterirdi. Söz konusu bu sabah seanslarına, dersleri yoksa, Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü mensubu diğer hocalarım İnci Enginün ile Birol Emil ve tabii Zeynep Kerman da katılırdı.

Hoca bu konuşmalarında gündelik siyasi olaylardan asla söz etmez ve bizlere ara sıra: *"Hepimizin özel hayatı ve problemleri olabilir ama fakülteye gelirken bunları kapının dışında bırakıp içeriye öyle girmemiz gerekir; bu çatının altında bizi ilim, irfan, kitap, okuma-yazma, dersler ve talebeler ilgilendirmelidir!"* der ve özel hayatımızla ilgili konulardan bahsetmemize kesinlikle müsaade etmezdi.

Okudukları ve düşündükleri hakkında sürekli denemeler kaleme alan hoca, gece el yazısıyla yazdığı bir yazıyı daktiloya çekmek üzere bize verir, *“İfade bozuklukları varsa siz düzeltin, sonra da mesela Hisar, Türk Edebiyatı veya başka bir dergiye beni adıma gönderin!”* derdi yani hocanın bu şekilde çevresindekilere sonsuz denecek güveni vardı.

Hoca bir de giyim kuşamına yani kılık kıyafetine son derece itina eder ve bizlere de: *“Dershaneye girdiğimiz zaman talebe bizim kafamızın içindekilere değil, önce üstümüze başımıza, giyim-kuşamımıza bakar, ona göre kendince bir not verir; ondan sonra anlattıklarımızı dinler; bunun için talebenin karşısına çıkarken kılık-kıyafetimize dikkat etmeliyiz!”* derdi. Hoca ayakkabısının boyasından kravatının rengine kadar giyim kuşamına son derece itina ederdi.

Hocanın, çocukluk ve ilk gençlik yılları büyük zorluklar içinde geçmiş olmasına rağmen, lise yıllarında iken keşfettiği Eskişehir'deki Halk Kütüphanesi'nin kısa zamanda müdavimi olmuş, o sırada âdeti bir “okuma humması”na tutulmuş. Bu okuma alışkanlığı yüksek tahsil için İstanbul'a geldikten sonra da aynı şekilde vefatına kadar devam etmiştir. Hoca bir de, o yıllarda keşfettiği Fransız filozofu Alain'den “yazarlık düşünme” alışkanlığını edinmiştir. Daha üniversite yıllarında başladığı deneme yazarlığını hayatı boyunca sürdürmüştür. 1939 yılında mezun olduğu İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne asistan olduktan sonra mecburen yapması gereken doktora ve doçentlik çalışmaları için yabancı dillerde okuduğu birtakım metot kitapları sayesinde akademik formasyon edinmiştir.

Doktora tezinin konusu olan “Nâmık Kemal” için o yıllarda geçerli olan ve hocası Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün uyguladığı ve daha ziyade “Lanson Metodu” diye bilinen, edebî şahsiyeti devrin siyasi ve sosyal şartları içinde ele alıp değerlendiren metoda göre incelemiş olduğunu görüyoruz. Ancak daha sonraki yıllarda eserlerini okuduğu Léo Spitzer ve Erich Auerbach gibi Almanlarla bir kısım Fransız yazarlarından stilistik metodunu öğrenmiş ve doçentlik tezi olarak seçtiği Tevfik Fikret'in şiirleri üzerinde psikolojik yöntemin yanı sıra bu metodu da uygulamıştır.

Bunun için de uzun sayılabilecek bir hazırlık devresinde yukarıdakilerden başka pek çok Batılı metot kitabını da okuduğu anlaşılmaktadır. Arkadaşı Âli Ölmezoğlu'na gönderdiği 13 Nisan 1942 tarihli mektupta bu konuda şunları yazar:

Fikret mevzuu beni gittikçe sarıyor. Yeni bir stilistik kitabı aldım. İnsan Garp tetkik metotlarına hayran oluyor. Evvelce bir şiir üzerinde söyleyecek söz bulamazken, şimdi söyleyeceklerimi bitiremiyorum. Seminerler benim için iyi bir egzersiz oluyor.

6 Ekim 1942 tarihli mektupta da *“Tevfik Fikret'e çalışıyorum. O münasebetle modern Fransız şiiriyle ve şiir tekniğiyle epeyce uğraştım. Bununla beraber henüz sabit bir plana varamadım.”* der.

2 Aralık 1942 tarihli mektubunda ise konu üzerinde yavaş yavaş da olsa yoğunlaştığı anlaşılmaktadır:

Fikret için hâlâ iyi bir plan ve metot elde edemedim. Bir taraftan materyal topluyor, diğer taraftan şiir hakkında Fransızca tetkikler okuyorum. Bu dağınıklıktan bir şekil çıkaracağımı çok ümit etmekteyim. Bizzat materyaller plan şemaları ilham ediyor. Bizde hemen hemen her mevzu üzerinde orijinal olmak mümkün. Materyalle Avrupaî metodu birleştirmek kâfi.

23 Temmuz 1943 tarihli mektubunda ise hemen hemen aradığı metodu bulmuş gibidir:

“Tevfik Fikret üzerinde uğraşıyorum. Yine karmakarışık bir not harmanı içinde boğuluyorum. Fikret’in bir tarafını, meselâ üslûbunu yahut şiirlerindeki temlerden birisini, meselâ hayal ve hakikat temini

alıp işlemek istiyorum. ‘Hepsini yap!’ diyorlar. İki yüz sahife yazdım, hâlâ yarısına gelemedim. Yoruldum, bıkmak üzereyim.” der. Aynı mektubun devamında ise şunları yazar:

Edebiyat tetkiki cidden beni cezbediyor. Fransızca ve Almancadan okuduğum bazı kitaplar önümde bitmez tükenmez bir saha açtı. Estetik, sosyoloji, psikoloji ve stilistik yardımıyla yapılacak edebî tetkiklerin Türk edebiyatı tarihini bambaşka yapacağını sanıyorum. Edebî tetkik Avrupa’da müstakil, ince bir ilim hâline gelmiş. Edebiyat tarihi, artık tarih yahut içtimaiyatın bir kolu değil. Mevzuu müstakil, usulü ayrı bir ilim. İnsan bunları görüp de bizim tetkik müsveddelerine bakınca farkı anlıyor.

16 Mayıs 1945 tarihli mektubunda da “Ben bu metodu Sorbonne etütlerinden aldım. Bu meseleye yanaşmak için, hiç olmazsa, on eser okudum.” (...) “Fikret kitabını bastırabilirsem geniş bir efkâr-ı umumiyeye götürebileceğim. Sadece Sabri Esat (Siyavuşgil) bunun orijinalitesini takdir ediyor. Edebiyata psikolojinin, stilistiğin, estetiğin metotlu bir şekilde tatbikini denemek zamanı çoktan geldi.” der (bk. Âli’ye Mektuplar, İstanbul 1992).

Bu metoda göre kronolojik sırayla Tevfik Fikret’in şiirlerini tek tek ele alıp bunları dil, ses, ritim, kafiye, armoni, kelime kadrosu ve kompozisyon bakımından inceleyip şairin zaman içinde oluşan üslubunu ve hayata bakışını or-

taya koyar. Daha sonraki yıllarda metin tahlili metodunu geliştirmiş olan hoca-nın, gerek *Şiir Tahlilleri*, gerekse *Hikâye Tahlilleri* ve *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* adlı kitaplarında, Türkiye'de akademik hayatta ilk örneklerini ortaya koyduğu bu tarzın bir bakıma öncülüğünü yapmış olduğu anlaşılmaktadır.

Zikretmiş olduğum bütün bu ifadeler, Türk ilim hayatında henüz stilistik metodun adının bile duyulmadığı bir tarihte Mehmet Kaplan'ın bu metoda iyice hâkim olduğunu ve "Doçentlik Tezi"ni bu metoda göre hazırladığını göstermektedir. Hoca daha sonraki yıllarda gerek eski ve yeni Türk şairlerinin çeşitli şiirleri gerekse hikâye ve romanlar üzerinde de bu metodu uygulamış ve bunların bir kısmını kitap hâline de getirmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğim gibi hoca derslerine tam zamanında girer, işleyeceği konuyu kürsüde tahtanın önünde irticalen anlatır, gerektiğinde ele aldığı konuyla ilgili olarak tahtaya bazı şeyler yazar ve talebeyi asla sıkmadan dersini tam zamanında bitirirdi. Eski sistemde, bugünkünden farklı olarak şahsen benim de benimsediğim şöyle bir durum vardı:

Hoca mesela 1978-1979 öğretim döneminde 3. sınıf talebesine birinci sömestr Halid Ziya'nın *Mâî ve Siyah* romanını işlemiş, ikinci sömestr Tanpınar'la Kemal Tahir'in bazı hikâyelerini anlatmıştır. Ertesi yıl aynı sınıfa aynı konuyu işlemez; kendince önemli bulduğu başka bir konuyu, mesela Abdülhak Hâmid'in *Finten*'ini; bir sonraki yıl yine aynı sınıfa bu sefer mesela Halide Edib'in *Handan* ya da *Sinekli Bakkal* romanını işlerdi. Bu şekilde hoca da yapacağı dersler için yeni konular hazırlamak suretiyle bir bakıma kendisini yenilerdi. Bugünkü sistemde bunu uygulamak mümkün değil çünkü aynı dersi alttan alan bir talebe, "Biz o konuyu görmedik!" diye itiraz edebilmektedir.

Ben fakülteden mezun olduktan sonra Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Seminer Kitaplığı'nda kütüphane memuru olarak çalışırken bir gün hocanın son sınıf talebelerine "Encümen-i Şuara" dersleri yaptığını duydum, hocadan izin alıp ben de bu dersleri takip ettim çünkü daha önce hoca bizim sınıfa böyle bir ders yapmamıştı. Dediğim gibi hoca, derslerle ilgili yeni konular hazırlamak suretiyle daima kendisini yenilerdi.

Bu vesileyle bir de şunu belirtmek istiyorum: Hocanın lisans dersleri öyle ilgi çekici olurdu ki daha önceki yıllarda olduğu gibi, onun derslerine, izin alıp, şiirle veya edebiyatla ilgilenen başka fakültelerden öğrenciler de gelir ve zevkle hocanın derslerini takip ederlerdi.

Daha az sayıda öğrenci ile yapılan doktora dersleri ise biraz daha farklı idi. Benim katıldığım bu derslerde hoca birkaç yıl Wellek-Warren'ın o yıllarda henüz Türkçeye tercüme edilmemiş olan *Theory of Literature* adlı kitabı üzerinde dersler yapmıştı. Önceden bir bölümü bizlerden birinin tercüme etmesini ister, derste kendisi o bölümü cümle cümle ele alır ve yazarın orada ileri sürdüğü görüşleri özetledikten sonra, buradaki görüşlerin bizim edebiyatımıza nasıl uygulanabileceğini de örneklerle izah ederdi. Başka bir dönem Albert Camus'nün *l'Etrange* (Yabancı) adlı romanını tahlil eden *l'Etranger d'Albert Camus* adlı bir kitabı yine bölüm bölüm tercüme ederek dersler yapmış, başka bir ders döneminde de Gogol'ün meşhur "Paltı" adlı hikâyesiyle Emine Işınsoy'un *Bir Yürek Satıldı* oyunu ile Behçet Necatigil'in *Gece Aşevi* adlı radyo oyununu uzun uzadıya tahlil etmişti. 1979-1980 yılında ise, o sırada Türkiyat Enstitüsünün bulunduğu Hasan Paşa Medresesi'nde, aşağı yukarı tam bir yıl boyunca, paragraf paragraf Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ile *Ma-hur Beste* adlı romanlarının tahlilini yapmış hatta yakından tanıdığı roman kahramanlarının bir kısmının isimlerini bile söylemişti.

YÖK'ten önce üniversitelerde yüksek lisans öğretimi yoktu ve akademik çalışmalar doğrudan doktora ile başlardı. Doktora talebeleri, bugüne göre, sayı bakımından fazla olmadığı için, hoca seminer şeklindeki doktora derslerini ya fakültedeki odasında ya da Türkiyat Enstitüsünde, bazen de Kadıköy-Şifa'daki evinde yapardı. Bu derslere doktora talebeleriyle birlikte kürsünün diğer hocaları İnci Enginün, Zeynep Kerman ve Birol Emil de katılır; dolayısıyla bu dersler son derece renkli ve zevkli geçerdi.

Hoca bu seminerler dolayısıyla zaman zaman bizden bazı ödevler hazırlamamızı da isterdi. Bana bir defa Berna Moran'ın *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* adlı kitabının özetini çıkarıp bununla ilgili bir sunum yapmamı istemiş, başka bir sefer de Ziya Paşa'nın meşhur üç ciltlik *Harâbât* adlı antolojisinin içinde hangi şairlerin eserlerinden örnekler bulunduğunu tespit etmemi yani bir nevi kitabın dökümünü yapmamı istemişti. Tabii bütün bu çalışmalar bizlerin saha-mıza hâkim olmamız ve yetişmemiz için son derece gerekli ve faydalı şeylerdi.

Mehmet Kaplan, çeşitli yazı ve konuşmalarında Eskişehir Lisesinde kendisini etkileyen hocaları arasında, daha sonraki yıllarda "Türk İktisat Tarihi" alanında dünya çapında bir isim olan felsefe ve psikoloji hocası Ömer Lütfi Barkan ile edebiyat hocası Cemal Duru'nun adlarını zikreder. Üniversite yıllarında ise başta M. Fuat Köprülü olmak üzere Reşit Rahmeti Arat, Ali Nihad Tarlan, Ragıp Hulûsi Özdem ve tabii Ahmet Hamdi Tanpınar, onun yetişmesinde başta gelen isimlerdir. Bunların dışında tarihçi Mükrimin Halil Yınanç ile sosyal

psikoloji alanının önde gelen ismi Müm-taz Turhan ile Nurettin Topçu da onun akademik hayatında rol oynamış önemli şahsiyetlerdir.

Bu isimler arasında elbette Ahmet Ham-di Tanpınar'ın çok farklı bir yeri söz konusudur. Tanpınar'la önce hoca-talebe şeklinde başlayan ilişkisi zamanla sıkı bir dostluğa dönüşmüş; Tanpınar henüz hayattayken eserleri üzerine yaptığı çalışmaları onun ölümünden sonra da sürdürmüş olan Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın mirasına gerçek anlamda sahip çıkmış, eserlerini yayımlatmak suretiyle de yeni nesillerin onu tanınmasında büyük bir gayret sarf etmiştir. Bugün Tanpınar yaşıyor ve gerek eserleri, gerekse fikirleri üzerinde konuşuluyor, hakkın-da sempozyumlar düzenleniyor ve cilt cilt kitaplar yayınlanıyorsa bunda en büyük pay, hiç şüphesiz, maddi hiçbir hesap gözetmeden onun eserlerini tanıtan ve yayımlatan Mehmet Kaplan hocaya aittir.

Hemşehrîsi Yunus Emre'nin "*Hakir görme kimseyi/Hiç kimesne boş değil*" bey-tini sık sık tekrarlayan hoca, bir şey bilmiyor diye talebeyi asla küçümse-memizi, her bakımdan talebeye örnek olmamız gerektiğini ifade ederdi. Kendisine mektup yazan veya bayramlarda tebrik kartı gönderen talebelerini asla cevapsız bırakmaz, bir şekilde mutlaka cevap yazar, eğer problemleri varsa yardımcı olmaya çalışırdı. Günümüzde bir kısım üniversite hocalarının şu veya bu şekilde yaptırdığı yüksek lisans ya da doktora talebesinin tezine ortak olmaya kalktığını ve ürettikleri bir makaleye talebesiyle birlikte kendi adını koyduklarını görünce, hocanın büyüklüğünü daha iyi anlıyor ve takdir ediyorum.

Hoca, benim dünyaya geldiğim 1951 yılında akademik hayatta ulaşılabilir en üst mevki olan profesör olmuş biri idi yani ben onun olsam olsam çocuğu olabilirdim ama hoca 1981 yılında "Millî Mücadele Dönemi ile Atatürk Devri Fikir Hayatı ve Edebiyatı" üzerine diğer kürsü mensuplarıyla birlikte müştereken hazırlanan antolojilere Necat Birinci ile benim de adımızı koymak suretiyle bizleri kelimelerle ifade edilemeyecek şekilde onurlandırmış ve kendisine duyduğumuz saygı, sevgi ve hürmeti bir kat daha arttırmıştı.

Bugün, şuradan buradan yaptıkları “çalıntılar”la hazırladıkları eserler dolayısıyla haklarında “intihal” soruşturmaları açılan günümüzün bir kısım sözüm ona üniversite hocalarını gördükçe hocanın büyüklüğünü daha iyi anlıyor ve bir defa daha rahmet, minnet ve şükranla anıyorum.

Hocanın, o yıllarda akademik hayatta başka bir örneğine rastlanmayan tenkitçiliği hakkında da birkaç şey söylemek isterim.

Hoca üniversitede asistan olduğu tarihten başlayarak vefatına kadar “güncel” edebiyat dediğimiz yaşayan edebiyatı da adım adım yakından takip etmiş, sadece takip etmekle kalmamış, kendisinin ilgisini çeken yeni kitaplar hakkında eleştiriler ve tanıtma yazıları da kaleme almıştır. 40’lı 50’li yıllarda yayımlanan *İstanbul* dergileriyle daha sonra Ankara’da Mehmet Çınarlı’nın çıkardığı *Hisar*

dergisinde hocanın bu tarzda birçok yazısı yayımlanmıştır. *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, *Hikâye Tahlilleri*, *Edebiyatımızın İçinden* ve *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken* adlı kitapları bunu gayet güzel ortaya koyar.

70’li yıllarda ülkemizde henüz televizyonların tek kanal ve siyah-beyaz olduğu, İsmail Cem’in TRT Genel Müdürü olduğu sırada, televizyonda her ay Halûk Aker’in yönetiminde Mehmet Kaplan, Hilmi Yavuz ve Cemal Süreya’nın katıldığı ve o ay yeni çıkan kitapların konu edildiği güzel bir program yayımlanırdı. Bu, o sırada edebiyat, kültür ve kitapla ilgilenen hemen herkesin ilgiyle izlediği güzel bir programdı. Benim asistanı olduğum yıllarda hoca yeni çıkan ve sahasıyla ilgili kitapları bana satın aldırır, kısa sürede bunları okur ve ya yazarak ya da sohbet şeklinde mutlaka kanaatini açıklardı.

Mehmet Kaplan hocanın eserlerini ilmî mahiyette olanlarla daha geniş kitlelere hitap eden deneme tarzında olanlar şeklinde iki grupta ele almak mümkündür. *Nâmık Kemal*, *Tevfik Fikret*, *Tanpınar’ın Şiir Dünyası* adlı kitaplarıyla *Şiir Tahlilleri*, iki cilt hâlindeki *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* ve *Tıp Tahlilleri* belli bir metoda göre hazırlanmış, tamamen ilmî mahiyette eserlerdir. Bunların dışında kalan *Nesillerin Ruhu*, *Büyük Türkiye Rüyası*, *Edebiyatımızın İçinden*, *Kültür ve Dil*, *Sevgi ve İlim*, *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken*, *Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar* ve *Yunus Bir Haber Verir* ise daha geniş kitlelere hitap eden deneme tarzındaki yazılarından meydana gelmektedir.

Bugünkü öğretim üyeleriyle kıyaslandığında hocanın, yeni kitaplarla ve çeşitli dergilerle sıkı bir bağı olduğunu görüyoruz; bunun sebepleri üzerine de birkaç şey söylemek isterim.

Hoca, bir defa her şeyden önce mesleğini ciddiye alan, yaptığı işi severek yapan; eskilerin ifadesiyle gerçekten, ilmi anlamda “mürşit” mevkisinde bir kişiliğe sahipti. Okuyup öğrendiklerini önce bizlerle, daha sonra da yazıya dökmek suretiyle geniş kitlelerle paylaşmak ister ve bundan da sonsuz derecede mutluluk duyardı. Sürekli olarak dergilerde yazı yazması bundandı. Günümüzün birtakım öğretim üyeleri gibi bu işi asla şöhret veya kazanç elde etmek için yapan biri değildi. Yaptığı işten emin olan hocada kıskançlıktan asla eser yoktu. Üniversiteye girdikten sonra akademik basamakları süratle tırmanan ve henüz kırklı yaşlarda Profesör ünvanını hak eden birinin şöhrete ihtiyacı yoktu. Son derece mütevazı bir şahsiyete sahip olan hoca, akademik çalışmaları dışında hiçbir yazısına ünvan koymazdı hatta Karacaahmet Kabristan’ındaki mezar taşında bile sadece “Mehmet Kaplan-Ruhuna Fâtiha” yazılıdır. Onun ünvana ihtiyacı yoktu, onu tanıyan kim olduğunu zaten bilirdi.

2011 yılında Zeynep Kerman ile İnci Enginün tarafından hazırlanan *Mehmet Kaplan: Hayatı ve Eserleri* adlı kitaba şöyle bir göz attığımızda, orada 1939 yılından başlayarak vefat ettiği 1986’ya hatta vefatından sonraki tarihlere kadar süreli yayınlarda yazılarının yayımladığını görürüz. Yazıları yayımlanan süreli yayınların sayısı 70’i, yazılarının sayısı da 2500’ü bulunmaktadır ki Türk üniversitelerinde dün de bugün de bunun bir benzeri mevcut değildir.

Vefatının 40. yılında aziz hocamı bir kez daha rahmet ve minnetle anıyorum.

